

Lietuvas emigrantu izdevniecības atdzimšana: piecpadsmīt gadu pieredze

Jolanta Budriūnienė

Martynas Mažvydas Lietuvas nacionālā bibliotēka

Politiskie apstākļi, kurus noteica karojošās lielvalstis 1944. gada vasarā, piespieda lielāko daļu Lietuvas inteligences izvēlēties labprātīgu trimdu, nevis kļūt par padomju diktatūras upuriem. Šajā laikā 70 000 lietuviešu atstāja savu zemi. Tā pat kā pārējie emigranti no Baltijas valstīm, viņi no sākuma tika izvietoti Vācijā pārvietoto personu nometnēs (DP). 113 no 269 pārvietoto personu nometnēm Vācijā atradās lietuviešu pārziņā. Kopš 1948. gada, sākoties plašai emigrācijai, viņi izvēlējās Ameriku, Rietumeiropu un Austrāliju.

Saskaņā ar statistiku, lielākā daļa emigrantu straumēm aizplūda uz ASV, Kanādu, Austrāliju, Lielbritāniju un Itāliju.

Paturot prātā lietuviešu emigrantu intelektuālo spēku (izbrauca divas trešdaļas no rakstniekiem, gandrīz puse no mūziķiem, daudzi no visa veida māksliniekiem, zinātniekiem, priesteriem, studentiem u.c.), nav pārāk liels pārsteigums, ka mēs iztīrījām tik lielu skaitu tā laikā grāmatu un periodikas publikāciju. Saskaņā ar dažāda veida aprēķiniem, Lietuvas emigrantu rakstiskais mantojums piecdesmit gados (1945. – 2000.g.) ietver vairāk kā 7000 grāmatu nosaukumu lietuviešu valodā un 2000 grāmatu nosaukumu svešvalodās. Atbilstoši statistikas datiem, periodikas saraksts satur 1000 dažādu avīžu un žurnālu nosaukumus, kas iznāca īsāku vai garāku laika periodu. Skaidri redzams, ka preses izdevumu daudzums dažādās valstīs un laika periodos stipri atšķiras. Līdz ar to, mēs aplūkosim tikai daļu - lietuviešu emigrācijas lielākos periodiskos izdevumus.

Vācija. Saskaņā ar Dr. Remigija Misūna, kurš bija dziļi iesaistīts DP publikāciju analīzē, secinājumiem viņa monogrāfijā "Baraku kultūras grāmatas: Lietuviešu DP publikācijas no 1945. līdz 1952. (Misūns 2004.; 393), „Lietuviešu trimdas izdevniecības bibliogrāfija. 1. sēj. Grāmatas lietuviešu valodā” (Vēlavičienė, 2002.; 683) un „Lietuviešu trimdas izdevniecības bibliogrāfija. 2. sēj. Grāmatas svešvalodās (Budriūnienė, 2005.; 213), var teikt, ka šajā laika periodā, tur tika publicētas aptuveni 1000 grāmatas lietuviešu valodā un aptuveni 200 grāmatas svešvalodās. Lielāko daļu no tām veido humanitāra rakstura literatūra – daiļliteratūra, rokasgrāmatas, darbi, veltīti tēlotājmākslai, mūzikai, vēsturei un reliģijai. Periodikas publikāciju saraksts par šo laika posmu ir atrodams Jona Prana sastādītajā grāmatā „Lietuviešu periodikas publikācijas Rietumeiropā 1944.- 1952.” (Palukaitis 1993.;, 282-285). Tur minēti pāri par 400 avīžu, žurnālu, informatīvo biļetenu nosaukumi par šo laika posmu. Šis skaitlis ietver arī aptuveni 10 avīzes un informatīvos biļetenus, kas tika publicēti kopā ar pārstāvjiem no citām valstīm, sniedzot arī aktuālu informāciju no Lietuvas (DP Express, DP Jornal, Im Ausland, Our life, u.c.)

Kā jau minēts iepriekš, sākoties plašai emigrācijai un lietuviešu aizplūšanai uz dažādām valstīm, bija aptuveni 10 000 lietuviešu, kuri dažādu iemeslu dēļ (slimība, vecums, vācu izcelsmes, utt.) nevarēja vai negribēja emigrēt. Pēc Dr. Vinca Bartuseviča (Bartusevičuis, 1993.; 39), kurš pētīja lietuviešu DP apstākļus vācu periodā, domām 1964. gadā tur bija 3 000 lietuviešu, kas bija apvienoti 50 Vācijā reģistrētās organizācijas. Galvenā apvienojošā organizācija bija Vācijas Lietuviešu Savienība. Biļetens „Vācijas Lietuviešu Savienības padomes informācija” tiek izdots joprojām. Vācijā joprojām darbojas vienīgā

lietuviešu 16. Februāra ģimnāzija, kas tiek uzturēta pateicoties visu lietuviešu centieniem. 1981. gadā tika dibināts Lietuviešu kultūras institūts, kura galvenais mērķis ir lietuviešu kultūras mantojuma saglabāšana Vācijā (līdzīgi tika izveidots arī Lietuviešu arhīvs, lai saglabātu lietuviešu organizāciju un atsevišķu personu arhīvus), uzturēt Centrālo Lituānikas bibliotēku, organizēt zinātniskās konferences. Institūts tiek uzskatīts par galveno publikāciju avotu arī šodien. Tāpat jāpiemin „Lietuviešu institūta konvencionālie darbi”, kas tiek izdoti katru gadu, balstoties uz konferenču materiāliem.

Lielbritānija. Tā ir viena no pirmajām valstīm, kas pieņēma patvēruma meklētājus no DP nometnēm pēc 2. Pasaules kara, tai skaitā arī lietuviešus. Patiesībā, daudzi lietuvieši vēlāk dažādu iemeslu dēļ izvēlējās citu mītnes zemi. Saistībā ar Galveno Lietuviešu Brīvības Komiteju (CLLC), Lielbritānijas Lietuviešu Apvienība tika dibināta 1952. gadā. Tika uzsākta arī lietuviešu preses publicēšana – tiek iniciēta „Ārzemju un vietējo ziņu biļetena” (Foreign un Home News Bulletin”) publicēšana, kuru vēlāk pārveido par „Lietuvieši Eiropā”. Lai veicinātu izdevējdarbību, tika nodibināta izdevniecība „Nida”, kas vēlāk tika paplašināta ar grāmatu klubu, tajā drukāja ne tikai avīzes, bet arī izdeva vairāk kā simts grāmatas, desmit literāros almanahus „Pradalgė”(Vāls). Pēc tā darbības pārtraukšanas 1991. gadā, „Nidas” grāmatu kluba publikācijas tika pārvestas uz Lietuvu. Kopumā vairāk kā 200 grāmatas lietuviešu valodā un aptuveni 50 grāmatas svešvalodās tika publicētas Lielbritānijā laika periodā no 1945. gada līdz 2000. gadam.

Centšoties saglabāt lietuvisko identitāti, radās ideja izveidot Lietuviešu centru, kurā būtu bibliotēka, izdevniecība, klubs un citas kultūras iestādes. Par šādu centru kļuva „Lietuviešu māja”, vēlāk ar nosaukumu - „Lietuviešu ferma”.

Itālija. Pēc 2. Pasaules kara aptuveni 1500 lietuviešu dzīvoja Itālijā. 1952. gadā te tika nodibināta Itālijas Lietuviešu Savienība (ILS). Savienību galvenokārt ietekmēja Lietuviešu Sv. Kazimira koledža Vatikānā, kuru izveidoja 1945. gadā. Tā deva iespēju garīdznieku kārtā iesvētāmajiem lietuviešu emigrantiem turpināt mācības Rietumos. Koledžas studenti un pasniedzēji bija dziļi iesaistīti Savienības darbībā un tika uzskatīti par lietuviešu kultūras balstiem. Turklāt, viņi deva lielu ieguldījumu lietuviešu publikācijās. Pateicoties viņu pūliņiem, ELTA ziņu biļetens tika izdots Itālijā vairāk kā 30 gadus, tika publicētas „Lietuvas Katoļu baznīcas hronikas”, atspoguļojot katoļu vajāšanu un represijas okupētajā Lietuvā un izplatot ziņas par to visā brīvajā pasaulē. Jāpiemin arī publicēto reliģiska satura grāmatu lielais klāsts. Lietuviešu Katoliskā zinātņu akadēmija (LCAS), kas darbojās neatkarīgajā Lietuvā, tika atjaunota Romā 1955. gadā. Tā piesaistīja emigrējušos, katoliski orientētos zinātniekus. Ar tās biedru centieniem publicējot 11 konvencijas atsevišķos sējumos, tika izveidoti LCAS konvencionālie darbi. Seši sējumi LCAS Gadagrāmatu, piecas daļas bibliogrāfiskās rokasgrāmatas „Nezūdošā gaisma”, sējumi ar lietuviešu literatūras studijām, kā arī atsevišķu autoru darbi apliecina Akadēmijas izdevējdarbību. Kopumā LCAS pieder 60 nozīmīgi darbi un plaši publicētu atsevišķu autoru darbu fragmenti. Ievērības cienīgs un nozīmīgs ir cisterciešu mūku ieguldījums lietuviešu bērnu un jaunatnes literatūras izdošanā. Pateicoties viņiem, publicēti divi desmiti grāmatu augstvērtīgā poligrāfiskā kvalitātē sērijā „Jaunatnes bibliotēka”, cenšoties „... pakalpot emigrācijas jaunatnei no Lietuvas..” (Jaunatnes bibliotēka, 1959.; 29 -30). Kopumā Itālijā ir izdotas aptuveni 400 grāmatas lietuviešu valodā un 50 svešvalodās.

Austrālija. Aptuveni 10 000 lietuviešu no 1947. gada līdz 1951. gadam emigrēja uz Austrāliju. 1929. gadā dibinātā Lietuviešu biedrība Austrālijā, tika reorganizēta par Austrālijas Lietuviešu Savienību. Emigrantu plūsma saistās arī ar plaša diapazona kultūras aktivitātēm. Tas attiecināms arī uz lietuviešu izdevējdarbību. 1948. gadā sāka iznākt pirmā

lietuviešu avīze „Lietuvieši Austrālijā”. Pēdējā laikā var saskaitīt vairāk kā desmit periodikas izdevumus. Izdevniecība „Lietuvieši Austrālijā” tika iesaistīta grāmatu izdošanā, pēdējā laikā sadarbībā ar izdevniecību „Mintis”(Domas), „Tēvišķes aidai”(Dzimtenes atbalss), „Gintaras”(Dzintars), „Mūsu pastogē”(Mūsu patvērumš) joprojām izdod avīzes.

Lietuviešu muzeju - arhīvu Adelaidā izveidoja ar mērķi saglabāt Savienības kultūras mantojumu. Ir vērts pieminēt, ka lietuviešu „Sambūris”(Asambleja) dibināta Tasmānijā. Tās kultūras aktivitātes ietver tādus jautājumus kā lietuviešu izglītības saglabāšana, izdevējdarbība un kultūra. Šajā laika periodā Austrālijā ir izdotas vairāk kā 150 grāmatas lietuviešu valodā un aptuveni 50 grāmatas svešvalodās.

Kanāda. Laika periodā no 1946. gada līdz 1966. gadam Kanādā apmetās uz dzīvi vairāk kā 20 000 lietuvieši, tādējādi paplašinot jau esošo lielo lietuviešu kopienu. Tomēr, ir jāpiemin, ka jaunatnācēji atrada tikai divus lietuviešu laikrakstus, kas bija lietuviešu sabiedrībā. Vispārēju kultūras uzplaukumu, saistībā ar grāmatu un periodikas izdošanu, veicināja DP lietuvieši. Pateicoties viņiem tika uzsākta vairāk kā desmit avīžu un žurnālu izdošana, tika nodibinātas grāmatu izdevniecības. To devums - vairāk kā 300 grāmatas lietuviešu valodā un aptuveni 100 grāmatas svešvalodās, kas izdotas Kanādā laika periodā no 1945. gada līdz 2000. gadam.

1989. gadā dibinātais Kanādas lietuviešu muzejs - arhīvs uztur un glabā dokumentus, vizuālus datus par lietuviešiem Kanādā, kā arī bibliotēku. 1977. gadā tika dibināts Lietuviešu tautas mākslas institūts, lai vāktu glabātu un pētītu seno tautas mākslu, kā arī attīstītu un uzturētu jauno. Institūta lepnums ir izdevumu sērija par Lietuviešu tautas mākslu (Lietuviešu nacionālie tērpi, 1979.; Lietuviešu Lieldienu olas, 1982.; Lietuviešu jostas, 1988.) 1967. gadā izdotā grāmata „Lietuvieši Kanādā” ir iekļauta sērijā „Kanādas tautas”.

ASV. Tur ir lielākā lietuviešu kopiena, kas apvieno gan lietuviešus no lielajiem emigrācijas vilņiem, gan tos, kas emigrēja no Vācijas DP nometnēm. Saskaņā ar dažādiem avotiem, tiek uzskatīts, ka lietuviešu emigrantu skaits šajā laikā sasniedza 30 000 - 40 000. 1951. gadā nodibinātā Lietuviešu kopiena ASV apvienoja lietuviešus no 12 dažādiem Amerikas štatiem 76 lietuviešu biedrībās. Bez tam lietuvieši dibināja dažādas sabiedriskās, profesionālās, politiskās organizācijas; te veidojās mākslinieku un kultūras apvienības. Plašā darbība rosināja arī plaša apjoma izdevējdarbību. Saskaņā ar izdevumu „Lietuviešu trimdas izdevniecības bibliogrāfijas 1. sēj. Grāmatas lietuviešu valodā” (Vēlavičienē, 2002.; 683) un „Lietuviešu trimdas izdevniecības bibliogrāfijas 2. sēj. Grāmatas svešvalodās” (Budriūnienē, 2005.; 213) datiem, ASV laika posmā no 1945. gada līdz 2000. gadam izdotas aptuveni 5000 grāmatas lietuviešu valodā un vairāk kā 1500 grāmatas svešvalodās. Faktiski, pārsteidzošs daudzums izdevumu šajā valstī tika sasniegts pateicoties plaši izplatītajām lietuviešu izdevniecībām. Uzskata, ka to skaits ir tuvu simtam. Atsevišķas lietuviešu draudzes ir pazīstamas ar savu plašo izdevējdarbību, izdodot grāmatas kopienas jubilejās un gadadienās; liels daudzums izdevumu ir veltīti dažādām organizācijām, partijām un notikumiem. Starp citām izdevniecībām, var izcelt lietuviešu foto arhīvu, kuru dibināja pēc lietuviešu fotomākslinieka A. Keža iniciatīvas, un 1976. gadā pārveidoja par „Amerikas Lietuviešu bibliotēkas izdevniecību”. Pateicoties tai, klajā nāca Lietuviešu etniskās enciklopēdijas sērija, kas attēloja notikumus, kas bija svarīgi lietuviešu nācijai un saglabāja vēsturisko atmiņu („Pensilvānijas raktuvju strādnieku Lietuva”, 1977.; „Emigrēt no Dzimtenes: Lietuviešu Sv. Kazimira kapsēta Čikāgā, 1976.; „Lietuvieši Sibīrijā”, 1981.; „Lietuviešu paražas un tradīcijas”, 1978., 1985., ...). Detalizētu informāciju par šo izdevniecību var atrast atsevišķā žurnāla „Starp grāmatām”(Budriūnienē, 2003., 30-32) izdevumā. Ļoti nozīmīgu devumu lietuviešu literatūrā pilnīgi noteikti ir devusi Stepas Zobarskas izdevniecība „Mayland books”.

Aptuveni 50 lietuviešu daiļliteratūras darbu tulkojumu angļu valodā ir izdoti šajā izdevniecībā. Visu saistīto informāciju var atrast autoru kolektīva veidotajā izdevumā „Encyclopedia Lituanica”, kurā 35 sējumi, kā arī 2 sējumi ar pielikumiem ir publicēti lietuviski un 6 sējumi – angļiski.

Šodien ir grūti pateikt precīzu ASV izdoto periodisko izdevumu skaitu. To varēs noteikt pēc Lietuviešu trimdas izdevniecības bibliogrāfijas trešā sējuma ”Seriālie izdevumi” pabeigšanas.

Lai saglabātu plašo kultūras mantojumu, kopiena bija ieinteresēta dibināt muzejus, arhīvus un bibliotēkas. Amerikas lietuviešu kultūras arhīvs (ALCA), kurā ir aptuveni 50 000 grāmatas, vairāk kā 50 personu un organizāciju fondi un unikāli ekspozīcijas priekšmeti, tiek uzskatīts par ļoti nozīmīgu lietuviešu emigrantu kultūras mantojuma saglabātāju.

Viens no lielākajiem kultūras avotiem - Čikāgas Lietuviešu pētniecības un studiju centrs (LRSC) – var lepoties ar savu plašo darbību. Centrā ir šādas nodaļas: Pasaules lietuviešu arhīvs, kurā ir ap 100 tūkstoši grāmatu un ap 2 tūkstošu serijveida izdevumu kolekcija, ievērojams personu un organizāciju dokumentu mantojums, Žileviča - Kreivēna Muzikoloģijas arhīvs, Lietuviešu medicīnas muzejs un arhīvs, S. Budra Lietuviešu foto arhīvs, vēsturnieka Jona Dainauska bibliotēka un arhīvs, Mākslas arhīvs, Vide/audio nodaļa, Amerikas Lietuviešu genocīda pētniecības centrs, Ramovēnai Brīvības cīņu muzejs, Lietuviešu muzejs.

LRSC cenšas ne tikai vākt un uzturēt lietuviešu nācijas mantojumu, bet arī analizēt to, izmantojot pieejamos dokumentus, lai veidotu publikācijas, grāmatas, sagatavotu izstādes, koordinētu dažādas zinātniskās aktivitātes. Nacionālās bibliotēkas fondos ir vairāki desmiti šī Centra sastādīto un izdoto grāmatu.

Arī Balzeka muzejs, ko dibināja privātpersona, cenšas saglabāt lietuviešu kultūru.

Latīņamarika. Salīdzinot ar iepriekš minētajām lietuviešu kopienām, lietuviešu emigrantu skaits te ir neliels. Pēc 2. Pasaules kara uz Argentīnu, Brazīliju, Kolumbiju, Urugvaju un Venecuēlu emigrēja aptuveni 5000 lietuviešu. Lai gan katrā valstī (izņemot Venecuēlu) jau bija agrāk emigrējušo lietuviešu kopienas, izdevējdarbība bija pirmsākumos gan iepriekšējo emigrantu periodā, gan ierodoties jauniešiem. Katrai kopienai bija tikai viena vai divas avīzes. Kopumā, te laika periodā no 1945. gada līdz 2000. gadam izdotas aptuveni simts grāmatas lietuviešu valodā un svešvalodās. Starp šīm valstīm var izcelt Brazīliju, kur portugāļu valodā tiek izdota „Lietuviešu Katoļu baznīcas hronikas” un labā poligrāfiskā kvalitātē arī mūsdienās ir pieejams lietuviešu - portugāļu žurnāls „Mūsu Lietuva”.

Pēc gadu desmitiem, kad lietuviešu emigrācijas izdevumi nevarēja sasniegt Lietuvu un tos vāca dažādas organizācijas, kā arī kolekcionēja ārzemēs dzīvojošie lietuvieši, pēc Lietuvas Republikas neatkarības atgūšanas tie atrada savu vietu bibliotēkās un citu zinātnisko iestāžu kolekcijās dzimtenē. Nozīmīga loma šajā procesā bija akcijai „Grāmatas Lietuvai”. Akcijas laikā aptuveni 1 milj. drukātu izdevumu tika savāktas un nogādātas Lietuvā, galvenokārt lietuviešu emigrantu izdevumi. 1990. gadā sākotnējā iniciatīva bija sasniegusi stadiju, lai varētu parakstīt sadarbības vienošanos starp Martinas Mažvydas Lietuvas Nacionālās bibliotēkas direktoru V. Bulavu un Čikāgas Lietuviešu pētniecības un studiju centra direktoru J. Račkausku. Viens no lielākajiem Līguma ieguvumiem bija 10 lielizmēra grāmatu iepakojumi, kurus savāca un nosūtīja uz Lietuvu mūsu partneri Čikāgā. Nacionālā bibliotēka sadarbojas un joprojām uztur attiecības ar Lietuviešu kultūras institūtu Vācijā, Amerikas lietuviešu kultūras arhīvu, Katoļu palīdzības fondu un daudzām citām organizācijām un

privātām personām. Tāpēc, mēs varam patiesi lepoties ar lielāko lietuviešu emigrācijas izdevumu krājumu.

Šodien var teikt, ka bibliotēkā ir aptuveni 95% no emigrācijas grāmatām un lielākā daļa periodisko izdevumu, kuru fonds joprojām tiek papildināts ar jauniem izdevumiem. Mēs esam pateicīgi par 2004. gadā saņemto LRSC dāvanu – dienas avīzes „Darbinikas” (Strādnieki) 1915.–1950. gada izdevumu fondu mikrofilmās.

Jāatzīmē, ka Nacionālā bibliotēka ne tikai veic emigrācijas izdevumu uzkrāšanu, bet arī izplata tos tālāk. Liekās grāmatas un periodiskie izdevumi tiek nodoti vietējām pilsētu, reģionu, lauku un skolu bibliotēkām. Šādā veidā emigrantu rakstiskais mantojums lēnām izplatās un ieņems savu patieso vietu starp valsts izdevumiem.

Kādu var interesēt pārskats par lietuviešu emigrācijas izdevumu bibliogrāfiju. Pēc 2. Pasaules kara, emigrācijas izdevumu reģistrs tika publicēts periodiskajā izdevumā „Grāmatplaukti” Vācijā. Tas vēlāk tika pārcelts uz ASV, bieži mainot savu nosaukumu un periodiskumu. Tomēr, sistemātisks emigrantu izdevumu bibliogrāfiskais pārskats tika pabeigts 1966. gadā, pēc A. Ružancova, kas bija galvenais izdevuma autors, nāves. Sekojošais bibliogrāfisks darbs (Lietuviešu emigrantu izdevniecības bibliogrāfija”, 1970., 1974., 1975–1979/ sastādītājs P. Gaučis; Lietuviešu bibliogrāfija / Adams un Filomena Kantauti, 1975) neaptvēra visu plašo publicēto izdevumu loku. Pēc Lietuvas neatkarības atgūšanas, kad emigrācijas literatūra sasniedza savu auditoriju Lietuvā, tika pievērsta īpaša uzmanība izdevumu satura sistematizācijai. Informācija par lietuviešu emigrācijas izdevumiem bija iekļauta arī PSRS laikā (1989.g.) izdotajā Nacionālās bibliotēkas Bibliogrāfisko ziņu Nr. 6 Lituanicas nodaļā. Lietuva bija pirmā starp citām PSRS republikām, kura pievērsās trimdas izdevumu bibliogrāfijai. Joprojām, šodienas emigrantu periodisko izdevumu un grāmatu izdevumu bibliogrāfijas tiek apkopotas Bibliogrāfisko ziņu sērijas grāmatā „Lituanica”, ko atsevišķi sastāda un publicē Lituanicas nodaļa un saglabā Nacionālās bibliotēkas datu bāzē. Tādu populāru žurnālu kā „Metmenys”(Uzmetumi) un „Aidai”(Atbalsis) bibliogrāfiskie indeksi tiek sastādīti un publicēti ar Nacionālās Bibliotēkas Lituanicas nodaļas pūliņiem. 2002. gadā, pateicoties minētās nodaļas darbinieku neatlaidīgajai un ilglaicīgajai darbībai, klajā nāca „Lietuviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija.1. sēj. Grāmatas lietuviešu valodā”. Nesen izdots otrais sējums „Grāmatas svešvalodās”. Fonds uzsācis darbu pie trešā sējuma - „Seriālie izdevumi” sagatavošanas. Iespējams, ka šīs bibliogrāfiskās publikācijas dos plašu ieguldījumu daudzu zinātnieku darbībā, kas pēta plaša spektra emigrācijas vēsturi, veicinās visas nepieciešamās informācijas un jaunu avotu analīzi un palīdzēs novērtēt emigrācijas devumu lietuviešu kultūras un zinātnes attīstības un izplatības procesos.

Literatūra:

Misiūnas, Remigijus (2004). Books of Barrack Culture: Lithuanian DP Publishing in 1945–1952. Vilnius : Versus Aureus, p. 393

Vėlaviciėnė, Silvija (2002). Bibliography of Lithuanian Exile Press. T.1. Books in Lithuanian. Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, p. 683

Budriūnienė, Jolanta (2005). Bibliography of Lithuanian Exile Press. T.2. Books in foreign languages. Vilnius : Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, p. 213, 328

Palukaitis, Jonas Pranas (1993). Lithuanian Periodical Publications in the Western Europe in 1944–1952. Vilnius :

Bartusevicius, Vincas (1993). Lithuanian Exiles in Germany 1944-1950. Lampertheim, 1993

Youth Library // Voice of Salesians, 1959, No. 2, p. 29-30

Lithuanians in Canada (1967). Ottawa, Toronto

Budriūnienė, Jolanta. Printing-house of American Lithuanians Library: first knowledge // Among the Books, 2003, No. 11, p. 30-32

Journal of Portuguese Lithuanian community "Our Lithuania"

Tulkoja Māra Sprūdža